
Historia ja fiktio

Markku Kekäläinen

Varjojen historiaa

Ranskalaisen nobelistin Patrick Modianon (s. 1945) romaanin *Hämärien puotien kuja* (*Rue des Boutiques obscures*, 1978, suom. Jorma Kapari) päähenkilö, yksityisetsivä Guy Roland silmäilee toimistonsa henkilöhakemistoja, kalentereita ja vuosikirjoja; nämä olivat mittaamattoman arvokkaita, koska ”niiden sivuille oli kirjattu niin monia kadonneita ihmisiä, asioita, maailmoja ja joista vain ne pystyvät todistamaan”. Yksi näistä kadonneista on Roland itse. Hän on näet menettänyt muistinsa. Samoin hänen nimensä on keksitty. Roland on tyypillinen Modianon henkilöhahmo: identiteettinsä kadottanut, ulkopuolinen, historian traumojen merkitsemä.

Historiallinen fiktio palautuu tavallisimmin kolmeen perusmuotoon. Näistä tutuin on perinteinen historiallinen romaani eri variaatioineen. Niissä kronologisesti etenevä narraatio sijoitetaan historiallisiin kulissein realistisen romaanin perinteen mukaisesti, ja toiminta syineen ja seurauksineen noudattelee arkiymmärryksemme logiikkaa. Toinen on muistin menneisyyttä rekonstruoivaa toimintaa tulkitseva romaani, Marcel Proustin *Kadonnutta aikaa etsimässä* kuuluisimpana esimerkkinä. Tämä muoto tutkii niitä muistiin palautumisen mekanismeja, joiden kautta tunnistamme itsemme ja sijoitamme vaihemme kollektiiviseen ja yksilölliseen aikaan.

Kolmas on postmoderni menneisyyden ja nykyisyyden suhteilla leikittelevä romaani, jossa kirjailijan kommentoiva ääni rikkoo totuudellisuuden illuusion.

Modianon yksilön identiteettiä ja Ranskan lähimenneisyyttä tarkastelevat romaanit eivät sijoitu yhteenkään näistä kategorioista. Hän ei rekonstruoi kadotettua tai hajonnutta identiteettiä vaan tutkii identiteettitömyyden tilaa. Kirjailija ei myöskään pyri palauttamaan kadonnutta aikaa, vaan hän tematisoi menneisyyden monitulkintaisuuden ja fiktioluonteen. ”Olin enää vain aave joka leijaili lämpimässä ilmassa eräänä lauantai-iltana. Miksi halusin solmia siteitä, jotka olivat katkenneet ja etsiä kulkuteitä jotka oli kauan sitten muurattu umpeen?”, Roland pohdiskelee eksistentiaalista tilaansa. Juurettomuus ja identiteetin häilyvyys luonnehtivat Modianon henkilöitä; heitä leimaa ulkopuolisuus, taustana useimmiten juutalaisuus ja maanpakolaisuus.

Kirjailija tarkastelee mielen prosesseja, jotka muistikuihin ja dokumentteihin tukeutuen tavoittelevat kiintopisteitä menneisyydestä. Joukko valokuvia toimii johtolankana Guy Rolandin rekonstruoidessa menneisyyttään, ja valokuva on lähtökohtana myös romaanissa *Kehäbulevardit* (*Les Boulevards de ceinture*, 1972, suom. Jorma Kapari), jonka päähenkilö selvittää miehitysaikana kadonneen isänsä kohtaloa. Dokumentit toimivat kimmokkeina mielikuvituksen aktiivisuudelle. Historia ei ole kertomus tai palapeli vaan luovan mielikuvituksen välähdys: ”Postimerkki ja väärennetty muukalaislegioonan passi. Silloin on vain kuviteltava.” Mielikuvitus täyttää

FT **Markku Kekäläinen** on tutkinut kohteliaisuuskulttuuria ja kaupunkijulkisuuden muotoja 1700-luvun Lontoossa. Sähköposti: markku.kekalainen@helsinki.fi.

dokumenttien ympärille jäävän tyhjän tilan; muistikuvat, aistimukset ja sirpalemaiset menneisyyden jäänteet rakentavat ympärilleen fiktiivisiä kertomuksia. Kadonneen ajan etsintä ei kuitenkaan kierrä täydellistä kehää. *Hämärien puotien kujan* lopussakaan ei ole varmaa, oliko Guy Roland todella salaperäinen Pedro McEvoy, mutta päähenkilön odysseia dokumenttien, muistin sirpaleiden ja aistimusten halki on tuottanut yhden mahdollisen tulkinnan – epävarman ja katkelmallisen, mutta nyt hän tarkastelee itseään, menneisyyttään ja kollektiivista historiaa muuttuneesta perspektiivistä.

Ranskan historian traumaattiset ajanjaksot, miehitys ja Algeria, muodostavat minuuden etsinnän kontekstin; pohdiskeleva ja moniselitteinen proosa tarkastelee maanpakolaisuuden, sivullisuuden, sarron ja hylkäämisen teemoja. Guy Rolandin muistinmenetyksessä vertautuu kollektiiviseen muistinmenetykseen, ja miehityksen kausi palaa ruumiillisina tuntemuksina, välähdyksenomaisina muistiin palautumisina, uhkaavina mielentiloina. Identiteetin monitulkintaisuudella ja henkilöllisyyden vaihtumisella on historiallinen yhteys: naamoituminen ja väärään henkilöllisyyteen turvautuminen olivat henkiinjäämiskeino miehityksessä Ranskassa. Autobiografisessa teoksessaan *Pedigree* (*Un pedigree*, 2004, transl. Mark Polizzotti) juutalaissyntyinen kirjailija muistelee mustan pörssin kauppooja tehnyttä ja poliisia pakoillutta isäänsä, joka käytti lukuisia pseudonymejä. *Kehäbulevardien* hämääriä liiketoimia tekevät kollaboratöörit ovat omatekoisia aristokraatteja, ja romaanin *Villa Triste* (*Villa Triste*, 1975, suom. Jorma Kapari) Algerian sotaa pakoileva tyhjäntoimittaja esiintyy kreivi Chmarana.

Pariisi on romaanien materiaallinen päähenkilö; kaupungin kadut, rakennukset, interiöörit ja tuokset aktivoivat historiallisen muistin ja tuovat traumaattiset kokemukset tietoisuuteen. *Pedigreeren* muistelijä kertoo, kuinka hän löysi Pariisin kaupunginosien mysteerit ja katujen fantastisen olemuksen. *Kehäbulevardien* päähenkilö pohtii suhdettaan kotikaupunkiinsa: ”Niin suuren epä-

varmuuden keskellä ainoat kiinnekohtani, ainoa maa joka ei pettänyt, olivat tämän kaupungin kadunkulmat ja jalkakäytävät, joilla varmaan tulisin olemaan lopulta yksin”. Paikallisuudella on kiinteä yhteys muistiin ja historialliseen tietoisuuteen luovan mielikuvituksen toimintaan.

”Minä uskon että talojen eteisistä kuuluu vielä niiden ihmisten askelten kaiku jotka sittemmin ovat kadonneet. Jokin jää värjäämään heidän jälkeensä, yhä heikompina aaltona mutta jotka voi kuulla kun on tarkkaavainen”, miehityksajan muistoja seulova Guy Roland pohdiskelee. Nämä miehityksajan kadonneet ovat tavalla tai toisella läsnä Modianon kaikissa teoksissa. *Kehäbulevardeissa* valon kaupunki Pariisi on ”pimeä metsä täynnä ansoja”; pidätykset, ratsiat ja ilmiannot ovat pysyvä uhka näinä ”kummina aikoina”. Teoksessa on huuruksen epätodellisia välähdyksiä poikkeusaikojen hillittömästä ilonpidosta, groteskeista ihmistyypeistä, kahviloissa pelatusta ”juutalais-tenniksestä”. Vainottujen osana on mahdollisuuksien mukaan häivyttää itsensä varjomaiseen identiteetittömyyteen. *Villa Tristessä* on kohtaus, jossa päähenkilö yrittää tavoittaa tunnistamansa tuoksen alkuperää. Hän muistelee tapaamisiaan maanpakolaisena eläneen isänsä kanssa; hotelli-aulojen lasikaappeja, peilejä ja marmoreita. Tuoksu jää tunnistamattomaksi, mutta sen täytyi olla ”levottomuuden, epävakaisuuden, pakopaikan” tuoksu, ”Nansenin passin tunkkainen löyhkä”.

Modiano jättää lukijansa luovan hämmennyksen tilaan. Hänen henkilönsä ovat ”läpikuultavia siluetteja” terassilla tai ”uimarantojen miehiä”, joiden jättämät jäljet ovat hetken kuluttua huuhtoutuneet. Näiden varjo-olentojen identiteetin etsintä asettaa kiinnostavia kysymyksiä historian, paikallisuuden ja muistin suhteista. Modiano ei anna valmiita tulkintoja vaan olennaista on itse etsimisen prosessi ja sen aktivoimat kysymykset: Kuinka materiaaliset dokumentit ja muisti kohtaavat? Mikä on paikallisuuksien ja identiteetin suhde? Millainen on mielikuvituksen rooli historiallisen tietoisuuden synnyssä?